

Роль прокурора у забезпеченні швидкого, всебічного та об'єктивного досудового розслідування через процесуальне керівництво

Бібікова Маргарита Олександрівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.07.2024	Право	342.5 (045)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13838498>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті проаналізовано роль прокурора у забезпеченні швидкого, всеосяжного та об'єктивного досудового розслідування через процесуальне керівництво в контексті кримінального правосуддя України. Основні принципи взаємодії прокуратури із іншими учасниками кримінального процесу, включно із законністю, спільністю цілей, процесуальною незалежністю, взаємодією, контролем та спільною відповідальністю, охарактеризовано як фундамент ефективного процесуального керівництва.

Обґрунтовано, що активна участь прокурора у всіх стадіях кримінального процесу, від початку розслідування до виконання вироку, включаючи судові засідання, є критичною для змагальності та об'єктивності розслідування.

Визначено, що ретельний контроль за дотриманням законності, який забезпечується процесуальним керівництвом прокурора, є життєво важливим для захисту прав осіб та забезпечення правильного розгляду кримінальних справ. З'ясовано, що недоліки на стадії досудового розслідування можуть ускладнити судовий процес і послабити доказову базу, тому компетентність прокурора у нагляді та керівництві над процесом є вирішальною. Правовий статус прокурора в Україні, який охоплює комплекс процесуальних прав і обов'язків, запропоновано як ключ до забезпечення інтеграції конституційних прав людини в кримінальний процес.

Сформовані висновки, які полягають в тому, що прокуратура інтегрує принципи законності, об'єктивності та рівноправності, забезпечуючи справедливість і ефективність кримінального правосуддя. При цьому, українське законодавство надає прокурору значні права та обов'язки для захисту конституційних прав громадян.

Ключові слова: досудове розслідування, процесуальне керівництво, прокурор, кримінально-процесуальна діяльність, кримінальне судочинство, правоохоронна діяльність.

¹ здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, ORCID 0000-0003-1328-0964

The prosecutor's role in ensuring a quick, comprehensive and objective pre-trial investigation through procedural guidelines

Abstract. The article analyzes the role of the prosecutor in ensuring a quick, comprehensive and objective pre-trial investigation through procedural guidance in the context of criminal justice in Ukraine. The main principles of interaction of the prosecutor's office with other participants in the criminal process, including legality, common goals, procedural independence, interaction, control and joint responsibility, are characterized as the foundation of effective procedural management.

It is substantiated that the active participation of the prosecutor in all stages of the criminal process, from the beginning of the investigation to the execution of the sentence, including the court session, is critical for the competitiveness and objectivity of the investigation.

It has been determined that thorough control over the observance of legality, which is ensured by the procedural management of the prosecutor, is vital for the protection of the rights of individuals and ensuring the correct consideration of criminal cases. It was found that shortcomings at the stage of pre-trial investigation can complicate the judicial process and weaken the evidence base, therefore the competence of the prosecutor in supervision and management of the process is crucial. The legal status of the prosecutor in Ukraine, which covers a complex of procedural rights and duties, is proposed as the key to ensuring the integration of constitutional human rights in the criminal process.

Conclusions were formed, which are that the prosecutor's office integrates the principles of legality, objectivity and equality, ensuring fairness and efficiency of criminal justice. At the same time, Ukrainian legislation provides the prosecutor with significant rights and duties to protect the constitutional rights of citizens.

Key words: pre-trial investigation, procedural management, prosecutor, criminal procedural activity, criminal justice, law enforcement activity.

Вступ

Актуальність дослідження. Законодавчі ініціативи, спрямовані на реформування судової та правоохоронної систем України, зокрема зміни до Кримінального процесуального кодексу, акцентують на необхідності оптимізації ролі прокурора як гаранта додержання законності та прав людини у фазі досудового розслідування.

Вивчення та аналіз механізмів процесуального керівництва, які забезпечують швидкість, всебічність та об'єктивність досудового розслідування, є необхідними для зміцнення правової держави та ефективності правозахисної функції прокуратури. Такий підхід дозволяє виявити поточні прогалини в законодавстві та практиці, забезпечити адекватне реагування на сучасні виклики в правоохоронній діяльності та формулювати пропозиції щодо їх усунення.

Мета статті – систематичний аналіз ролі прокурора у забезпеченні швидкого, всебічного та об'єктивного досудового розслідування через процесуальне керівництво в контексті сучасних вимог кримінальної юстиції.

Результати

Основні принципи взаємодії прокуратури із іншими учасниками на етапі досудового розслідування включають законність, спільність цілей, процесуальну незалежність, взаємодію, контроль та спільну відповідальність. Принцип змагальності, базуючись на конституційних нормах, включає незалежність суду, наявність обвинувачення та захисту, рівність сторін та наявність суперечностей між ними. Змагальність важлива від початку розслідування та на всіх етапах судового процесу, з

обов'язковою участю захисника та активною роллю прокурора на різних стадіях, включаючи судові засідання та виконання вироку.

Кримінально-процесуальна діяльність у досудовому розслідуванні вимагає ретельного контролю за дотриманням законності, який забезпечується через процесуальне керівництво прокурора, спрямоване на захист прав осіб. Недоліки у досудовому розслідуванні можуть ускладнити судовий процес і послабити доказову базу. Три рівні кримінально-процесуальних функцій — основоположні, основні та додаткові — дозволяють оптимізувати роботу учасників процесу, уникаючи односторонності. Прокурор має ключову роль у забезпеченні законності на досудових стадіях, оскільки суд та інші органи обмежені у своїх функціях контролю.

Правовий статус прокурора в Україні охоплює комплекс його процесуальних прав та обов'язків, зумовлених процесуальним інтересом та визначених метою кримінального судочинства та законодавством. Прокурор виконує поліфункціональні завдання в рамках кримінального переслідування, нагляду, підтримки звинувачення, профілактики злочинів, а також керує діяльністю слідчих органів.

У ході досудового розслідування до функцій прокурора належать наступні (Рис. 1):

**розробка автора*

Рис. 1 Функції прокурора на етапі досудового розслідування

Кримінальне розслідування є ключовою функцією правоохоронних органів, особливо поліції, у боротьбі зі злочинністю [5, с. 139]. Прокурори активно беруть участь у цьому процесі, здійснюючи перевірки та забезпечуючи дотримання законності на етапах прийому громадян та реєстрації повідомлень про злочини. Розслідування злочинів, як інформаційно-пізнавальний процес, виконується уповноваженими державними органами і включає перевірку законності рішень слідчих [2, с. 136]. Специфіка боротьби зі злочинністю на досудовому етапі часто вимагає прокурорського нагляду для підвищення ефективності розслідування. Згідно з Конституцією України та міжнародними правовими актами, кримінальне судочинство служить захисту прав людини, включаючи недопущення необґрунтованого звинувачення і забезпечення права на захист [1, с. 52].

Для ефективного забезпечення законності розслідувань злочинів та захисту прав людей необхідно розумне поєднання прокурорського нагляду та судового контролю. Судовий контроль фокусується на дотриманні конституційних прав, тоді як прокурорський нагляд зосереджений на виконанні законів дізнавальними органами. Важливим елементом кримінального судочинства є захист прав особи, що забезпечується через захист від незаконного звинувачення, кримінальне переслідування, справедливе покарання, відмову від переслідування невинних, та

реабілітацію несправедливо звинувачених [3, с. 129]. Це досягається виконанням відповідних кримінально-процесуальних норм та захистом прав у кримінальних справах, регламентованих міжнародно-правовими актами і Конституцією України.

У досудовому розслідуванні процесуальне керівництво прокурора включає наглядові та організаційно-розпорядчі повноваження, які спрямовані на забезпечення законності обвинувачення та захисту прав учасників процесу. Прокурорський нагляд, відомий як незалежний вид державної діяльності, здійснюється від імені держави і має на меті забезпечення верховенства закону, одності правової системи, а також захист прав людей та інтересів суспільства. В рамках процесуального керівництва, прокурор зобов'язаний попереджати та усувати порушення закону, використовуючи свої повноваження для нагляду та керівництва.

Теоретичну модель правового регулювання та організації діяльності прокурора з нагляду за кримінально-процесуальною діяльністю, що здійснюється слідчим та дізнавачем, а також керівником слідчого органу, начальником органу дізнання та начальником підрозділу дізнання, яку можна подати як систему взаємопов'язаних елементів трьох рівнів (Рис. 2):

Перший рівень: положення Конституції України
Другий рівень: положення Закону України «Про прокуратуру», Кримінальний процесуальний кодекс України
Третій рівень: положення відомчих нормативних правових актів Генерального прокурора України

Рис. 2 Модель правового регулювання та організації діяльності прокурора з нагляду на етапі досудового розслідування та на послідовних етапах

Представлена на рис. 2 модель правового регулювання діяльності прокурора в досудовому етапі кримінального процесу має три рівні. Перший рівень базується на Конституції України, яка визначає принципи законності, права та свободи людини, а також статус прокуратури в системі державної влади. Другий рівень охоплює нормативно-правові акти, такі як Закон України «Про прокуратуру» та Кримінальний процесуальний кодекс, які деталізують процесуальні повноваження прокурора і визначають об'єкти нагляду та засоби реагування на порушення закону. Третій рівень становлять відомчі акти Генерального прокурора, керуючі організаційними аспектами, які не змінюють повноваження прокурора, встановлені законодавством. Кожен рівень сприяє забезпеченню обвинувальної та правозахисної діяльності прокурора, а також змагальності та неупередженості у кримінальному процесі.

Суспільний інтерес до кримінального процесу, особливо до досудового розслідування, викликаний його важливістю у правоохоронній діяльності. Посадові особи мають право застосувати примус для захисту осіб та держави, що впливає на права громадян [7, с. 221]. Сучасна концепція суспільних інтересів визначається визнанням індивідуальних прав та повагою до правового процесу. Реформи в кримінально-процесуальному законодавстві України відображають потребу в боротьбі з організованою злочинністю та забезпеченні ефективного досудового розслідування. Реформа органів кримінальної юстиції має стати основою для подальших реформ [6, с.

262]. Основні напрямки кримінального судочинства охоплюють кримінальний процес, його суб'єкти та законодавство, яке регулює діяльність цих суб'єктів.

Оптимізація кримінального судочинства в Україні зумовлена потребою гармонізації з європейськими стандартами прав людини та відповідає концептуальній переорієнтації для правоохоронців та суддів [8, с. 1]. Важливість цієї реформи полягає у покращенні кримінально-процесуальних відносин через системну організацію та інтеграцію кримінального правосуддя, що включає правоохоронні органи та судові системи. Забезпечення ефективності кримінальної системи вимагає стратегічних реформ для оптимізації досудового розслідування та розвитку системних характеристик, що сприяють цілісності та взаємодії її компонентів. Подальше вдосконалення кримінального судочинства вимагає пошуку оптимальних моделей для відповідності сучасним викликам та міжнародним стандартам.

Законодавство визначає цілі прокурорської діяльності в межах кримінального судочинства як ієрархічну єдність, включаючи захист прав постраждалих, засудження винних та захист невинних, що обумовлює вимогу до прокурорів дотримуватися принципу швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування [9, с. 217]. Діяльність прокурора інтегрована та спрямована на забезпечення гуманізму, законності та визначеності, акцентуючи на захист прав і свобод людини навіть під час воєнного стану.

Права людини, гарантовані на основі гуманності державної діяльності, включають захист від незаконного звинувачення та захист постраждалих від злочинів, як визначено в Кримінальному процесуальному кодексі України та міжнародних актах. Поліція співпрацює з громадами для ефективного правоохоронного захисту, включаючи визначення пріоритетів та рішення локальних проблем. Крім того, широке застосування принципів кримінального судочинства включає нагляд за додержанням законів та захистом прав людини, де прокуратура відіграє ключову роль у процесуальному керівництві та досудовому розслідуванні [4, с. 327].

Отже, кримінально-процесуальна діяльність прокуратури належить одночасно до функцій (основних напрямів) діяльності прокуратури під час здійснення прокурорського нагляду та інших напрямів діяльності прокуратури як кримінального переслідування, у вигляді координації діяльності. Кримінально-процесуальна діяльність здійснюється також у вигляді іншого напрямку діяльності прокуратури – участі прокурора у розгляді справ судами. Зазначені різноманітні напрями кримінально-процесуальної діяльності прокуратури, включно її державно-владними повноваження у сфері нагляду за дотриманням Конституції України та виконанням законів, дозволяють вважати прокуратуру України гарантом дотримання та реалізації принципів кримінального судочинства.

Принципи кримінального судочинства України, закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі, Конституції та інших ключових законодавчих актах, виступають як загальноправові та міжгалузеві, включаючи такі принципи як безпосередність, усність та безперервність судового процесу. Ці принципи слугують основою для швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування, що є ключовим аспектом кримінально-процесуальної діяльності прокуратури. Окрім того, прокуратура виконує роль гаранта законності та публічності в кримінальному процесі, наглядаючи за дотриманням законів та прав людини, особливо у сфері тримання під вартою та застосуванні процесуальних примусових заходів. У цій ролі прокуратура забезпечує дотримання честі та гідності особистості, зокрема забороняючи тортури та інше принижуюче поводження, і підтримує баланс між звинуваченням та захистом прав обвинуваченого.

Участь прокурора на судових стадіях кримінального процесу не обмежується виключно кримінальним переслідуванням. В апеляційному та касаційному порядку прокурор вживає заходів до скасування незаконних судових рішень і ця участь дозволяє йому наглядати за дотриманням законності (як принципу кримінального судочинства) при провадженні у кримінальних справах не лише у досудових, але фактично і в судових стадіях кримінального процесу, стежити за досягненням призначення кримінального судочинства, за дотриманням та реалізацією принципу справедливості, охорони прав та свобод людини та громадянина, поваги честі та гідності особистості, за реалізацією права на оскарження процесуальних дій ними рішень. Однак це жодною мірою не означає диктату над судовими органами, оскільки прокурор владними повноваженнями стосовно суду не володіє.

Як правова основа протидії злочинності поряд із нормами кримінального та кримінально-виконавчого права виступають кримінально-процесуальні норми. Саме кримінально-процесуальне право визначає порядок діяльності уповноважених посадових осіб та органів держави щодо встановлення факту скоєння злочину, його розкриття, викриття винних у його скоєнні осіб та їх покарання щодо залучення інших суб'єктів до участі у кримінальній справі. У свою чергу вся ця суворо регламентована законом діяльність, що становить основний зміст кримінального процесу, складається із взаємодії його учасників, що є сукупністю численних і різноманітних взаємних зв'язків і відносин. Останні залежно від урегульованості нормами права мають правовий (переважно процесуальний) або організаційний характер і вибудовуються як на основі співробітництва та сприяння один одному, так і на засадах змагальності (суперництва) сторін.

При цьому саме взаємодія як специфічна форма зазначених зв'язків і відносин виступає як основна системна категорія, за допомогою якої найбільш повно та всебічно розкривається природа діяльнiсної сторони відносин учасників кримінального судочинства. Центральне місце у цій системі взаємодій належить співпраці посадових осіб та органів держави, відповідальних за розслідування та судовий розгляд кримінальних справ, та осіб, залучених до сфери кримінального судочинства, а також взаємодії між самими цими суб'єктами. У такій системі зв'язків і відносин найважливішими є ті, які становлять зміст взаємодії прокурорів і суду, від загальної діяльності яких залежить виконання цілей і завдань кримінального судочинства.

Основним системоутворюючим та домінуючим фактором при реалізації функції кримінального переслідування є повноваження посадових осіб прокурорського нагляду, які, по суті, значною мірою визначають діяльність усіх інших суб'єктів кримінального процесу. Організація структури системи органів прокуратури та діяльності посадових осіб прокурорського нагляду детермінована власними специфічними принципами та складним системним характером діяльності щодо здійснення функції кримінального переслідування, що реалізується як на досудових стадіях кримінального судочинства, так і на стадії судового розгляду.

Принциповість загальних (принципових) умов здійснення досудового розслідування виражається за допомогою таких ознак: вони визначають кримінально-процесуальну діяльність на етапі досудового розслідування; за своїм змістом вони є інформаційно-технологічними ідеями; виявляються у праві у формі чітких приписів – правил (ідея у вигляді закону повинна перетворюватися на відповідну практичну технологію); проходять через всі етапи досудового розслідування: стадії порушення кримінальної справи та досудового розслідування; виражають важливі характеристики кримінального процесу.

У систему загальних (принципових) умов досудового розслідування, які необхідні для ефективного здійснення прокурором процесуального керівництва як форми

нагляду на стадії досудового розслідування необхідно включити такі елементи: інформаційна активність досудового розслідування; швидкість та повнота досудового розслідування; об'єктивність та неупередженість досудового розслідування; диференціація та кооперація сил і засобів досудового розслідування; компетенція та компетентність органів досудового розслідування; поєднання індивідуальних та колективних начал; конфіденційність досудового розслідування.

Висновки

На основі проведеного дослідження, визначено, що роль прокурора в забезпеченні швидкого, всеосяжного та об'єктивного досудового розслідування є ключовою в контексті кримінального правосуддя України. Прокурор, діючи на основі принципів законності, взаємодії та контролю, гарантує рівність та об'єктивність на всіх стадіях розслідування і судового процесу. Ретельний контроль за дотриманням законності відіграє вирішальну роль в оптимізації розслідувань і запобіганні односторонності. Українське законодавство надає прокурору значні права та обов'язки для захисту конституційних прав громадян. Таким чином, прокуратура інтегрує принципи законності, об'єктивності та рівноправності, забезпечуючи справедливості і ефективності кримінального правосуддя.

Перспективи подальших досліджень полягає у вивченні впливу новітніх змін у законодавстві на ефективність процесуального керівництва прокурора, а також оцінки можливості інтеграції міжнародних практик для підвищення швидкості, всеосяжності та об'єктивності досудових розслідувань.

Список використаних джерел

1. Hatim A. Promoting the defence's role in the preliminary investigation, a challenge in maghrebian criminal proceedings. *The age of human rights journal*. 2022. No. 19. P. 47–69. URL: <https://doi.org/10.17561/tahrj.v19.7123> (date of access: 12.06.2024).
2. Hutahaeen A., Indarti E. Implementation of investigation by the Indonesian national police in eradicating corruption crime. *Journal of money laundering control*. 2020. Vol. 23, no. 1. P. 136–154. URL: <https://doi.org/10.1108/jmlc-12-2018-0075> (date of access: 12.06.2024).
3. Jankal R., Blikhar V., Syrovackyi V. The significance of coercion in the implementation of state administration: the legal characteristics of conviction. *Socio-economic relations in the digital society*. 2023. Vol. 3, no. 49. P. 124–132. URL: <https://doi.org/10.55643/ser.3.49.2023.509> (date of access: 12.06.2024).
4. Lapkin A. The role of the prosecutor's office in crime counteraction under the legislation of Ukraine. *Russian journal of criminology*. 2020. Vol. 14, no. 2. P. 327–337. URL: [https://doi.org/10.17150/2500-4255.2020.14\(2\).327-337](https://doi.org/10.17150/2500-4255.2020.14(2).327-337) (date of access: 13.06.2024).
5. Lukianchikov E., Lukianchikov B., Mykytenko O. Evolution of inquiry as a form of pre-trial investigation. *Criminalistics and forensics*. 2022. No. 67. P. 136–145. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.15> (date of access: 13.06.2024).
6. Odnolko I. The concept of reforming the criminal justice authorities in the context of anti-corruption actions. *Criminalistics and forensics*. 2020. No. 65. P. 262–270. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.25> (date of access: 13.06.2024).
7. Principles for pre-trial investigation planning under simplified procedure / O. Kobzar et al. *Revista Amazonia investiga*. 2021. Vol. 10, no. 47. P. 216–225. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2021.47.11.22> (date of access: 12.06.2024).
8. Public interest as a category of administrative and legal science / T. E. Kaganovska et al. *Ius humani. law journal*. 2022. Vol. 11, no. 1. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.31207/ih.v11i1.292> (date of access: 13.06.2024).

9. Timofeyeva L. Realization of the principles of criminal law under the martial law conditions. The challenges and opportunities in law: Ukrainian case under the conditions of war. 2023. P. 213–320. URL: <https://doi.org/10.12797/9788381388887.03> (date of access: 13.06.2024).